

Погребняк В. Я.,

здобувач кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню понять «кредит» і «споживче кредитування». Установлюється, що кредит за своєю сутністю є економіко-правовою категорією. Її можна визначити як економічне становище суб'єктів, пов'язане з переходом ресурсів від однієї особи до іншої на умовах повернення, строковості й платності. У правовому контексті кредит – це грошова сума, що передається однією особою іншій у межах банківського кредитного договору. Визначаються ознаки відносин споживчого кредитування. Сформульовано авторське визначення поняття «споживчий кредит».

Ключові слова: позика, кредит, споживчий кредит, відносини споживчого кредитування.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах спостерігається швидкий розвиток сфери споживчого кредитування, збільшуються його обсяги та поширення в суспільстві. Доступність споживчого кредитування створює певні правові проблеми, що загалом зводяться до недостатності правового регулювання цих відносин. Чинні загальні норми цивільного законодавства України про банківське кредитування не враховують специфіки досліджуваного виду кредитування, а відсутність чіткості у формулюванні деяких правових норм призводить до їхнього неоднозначного тлумачення, що породжує низку проблем у правозастосовній практиці.

Дослідженням теоретичних і практичних проблем у сфері кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як М. Агарков, М. Брагінський, В. Вітрянський, Л. Єфімова, О. Іоффе, Е. Компанієць, В. Луць, Л. Лунц, Д. Мейер, Р. Майданик, Л. Новосолова, О. Олійник, О. Орлюк, Е. Полонський, М. Розенберг, Е. Суханов, О. Флєйшиц, Ю. Чалий, Г. Шершеневич, Е. Роде, Р. Саватє та ін. Утім, попри достатню кількість наукових праць, присвячених дослідженню кредитних правовідносин, специфіка відносин споживчого кредитування є маловивченою.

У зв'язку з цим метою статті є визначення понять «споживчий кредит», «споживче кредитування» та їхньої специфіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідаючи на питання про те, що являють собою кредитні правовідносини, передусім зазначимо, що поняття «кредит» є центральним і системоутворювальним. Незважаючи на те що воно міститься в текстах багатьох нормативно-правових актів різних галузей права, на сьогодні не існує легального визначення цього поняття, що, у свою чергу, призвело до наявності різноманітних трактувань указанного терміна.

На думку М. Фасмера, слово «кредит» позичено з німецької мови (credit), яке на початку XVII ст. означало «авторитет» [1, с. 369]. Варто вказати, що етимологічно воно походить від італійського “credito” – віра, довір'я, борг, кредит [2, с. 81]. Очевидним є те, що в італійську мову воно перейшло з латинської (“credere” – давати в борг, позика). Лексична система вираження кредитних відносин була досить широко представлена ще в ранніх пам'ятках стародавньої писемності. Зокрема, для позначення правовідносин за договором позики – одно-

го із найдавніших інститутів зобов'язального права України, у Словнику стародавньої мови містяться такі терміни, як «вина», «виненъ», «виноватъ», «долгъ», «позиченіє», «позичити». У стародавніх літописах можна знайти поняття «позика», що вживається в такому контексті: «... у купцевъ въ позикку скарбовъ мусиль дати плату». На думку деяких дослідників, цей термін утворився під впливом польського “pozyczka” – позика [3, с. 222]. Як зазначає І. Козловець, у процесі семантичного розвитку терміна «борг» відбувся процес конкретизації, спеціалізації значення не лише в межах лексеми, а й шляхом утворення нових термінів і терміносполучень, а саме: заборгованість, боргове зобов'язання, борг державний, борг зовнішній, борг внутрішній тощо [4]. Починаючи із XVII ст., паралельно з термінами «борг» і «позика» вживається термін «кредит», що означає передавання в борг матеріальних цінностей.

У науковій юридичній літературі радянського періоду термін «кредит» отожднювався із поняттям позички. Так, С. Ожегов визначає кредит як позичку, надання цінностей (грошей, товарів) у борг [5, с. 304].

На сучасному етапі розвитку правової доктрини існують істотні відмінності в трактуванні поняття «кредит». У загальному вигляді позиції щодо сутності кредиту, які висловлюються в науковій правовій літературі, можна класифікувати на кілька груп. Так, одні науковці визначають кредит як «дію»; інші – як «рух». Часто під терміном «кредит» розуміють «правочин», або «кошти», що передаються в межах відповідного зобов'язання. Деякими дослідниками кредит розглядається як «діяльність». Також у правовій літературі під терміном «кредит» розуміють «відносини». Інколи поняття кредиту визначається як «довіра» [6, с. 42–45].

Убачається, що поняття «кредит» не можна визначити через якість одне явище, оскільки це не охопить усієї сутності цієї категорії. Кредитом є тривале зобов'язання, що відображає становище суб'єкта в суспільстві, його взаємини з іншими учасниками цивільного обороту. Указане дає змогу сформулювати визначення поняття «кредит» як такого правового стану, у якому кредитор на підставі договору передає кошти позичальнику, котрий, у свою чергу, зобов'язується повернути отримані кошти й сплатити проценти за них. Цей висновок знаходить своє підтвердження в науковій юридичній літературі. Так, російський правник Д. Пендюхов зазначає, що під час виникнення кредитного зобов'язання кредитор не видає кредит, а позичальник його не отримує, сторони перебувають у певному юридичному стані кредиту, який завершується в момент припинення взаємних обов'язків, тобто в момент виконання умов кредитного договору [7, с. 180].

На думку багатьох правників, складність у визначенні поняття «кредит» полягає в тому, що за своєю сутністю воно є економіко-правовою категорією. У зв'язку з цим, одні правники стверджують, що розуміння сутності кредиту і його адекватне правове регулювання неможливе без з'ясування економічної природи цього явища [8, с. 287]. Інші вважають не доцільним змішування поняття кредиту в правовому сенсі з

його економічним значенням [9, с. 496]. З останньою позицією варто погодитись, оскільки деякі відносини, що розглядаються економістами як кредитні, не є такими з погляду права. Так, В. Вітрианський справедливо зазначає, що сучасне цивільне законодавство певною мірою перейняло категорію «кредит» в економічному розумінні цього поняття, передбачивши для регулювання відповідних відносин спеціальний вид позикових зобов'язань – комерційний кредит [10, с. 297–299].

Що стосується поняття «споживчий кредит», то всі наявні в науковій правовій літературі визначення також можна поділити на дві групи: в економічному та правовому аспектах. Так, розглядаючи споживчий кредит як економічну категорію, Г. Панова зазначає, що ним є кредит, який надається фізичним особам на придбання споживчих товарів і послуг і виникає з приводу фінансування потреб кінцевого споживання [11, с. 122]. За визначенням В. Сусіденко, «споживчий кредит – це кошти, які надаються комерційним банком громадянам України під процент у тимчасове користування на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості» [12, с. 45]. А. Мороз і М. Савлук називають споживчим кредит, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання [13, с. 113]. Варто зазначити, що в науковій економічній літературі традиційним є висновок, що споживчий кредит надається не тільки фізичним особам, а і юридичним особам на споживчі цілі, коли останні опосередковано надають кошти отриманого кредиту своїм працівникам у вигляді централізованого придбання для них квартир, дач, земельних ділянок під садівництво [14, с. 370].

Що стосується дослідження споживчого кредиту в науковій правовій літературі, варто відмітити, що тут також немає єдності щодо визначення цього поняття. Так, наприклад, Т. Ларіна зазначає, що «споживчий кредит є самостійним видом кредитних зобов'язань цільового характеру, що надається кредитною організацією фізичним особам з метою придбання ними товарів тривалого використання для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, на строк, що не перевищує трьох років» [15, с. 78; 11, с. 139]. А. Киричук визначає поняття споживчого кредиту як договору, за яким банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов'язується надати кошти (кредит) фізичній особі (позичальнику) з метою придбання останнім товарів (робіт, послуг) для особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, у розмірі й на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути отриману суму грошей і сплатити проценти за неї [16, с. 42]. На думку С. Даниленко, споживчий кредит – це надання кредитними організаціями коштів фізичній особі з метою задоволення особистих, сімейних, побутових, повсякденних потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, на умовах, установлених договором, де розмір, строк та інші умови визначаються залежно від виду кредиту (наприклад, кредит на придбання автомобіля) та його забезпечення [17, с. 123].

Різноманіття доктринальних тлумачень поняття «споживчий кредит» і «споживче кредитування» у правових та економічних дослідженнях призводить до нерозуміння на практиці сутності такої цивілістичної конструкції і, як наслідок, порушень прав позичальників у цих відносинах. Указана проблема виникла насамперед у зв'язку з відсутністю чітких критеріїв, які дали б змогу зараховувати ті або інші види банківських послуг до категорії «споживчих» [18, с. 25].

Насамперед потрібно зазначити, що позичальником у відносинах споживчого кредитування є фізична особа. Споживчий кредит надається зі спеціальною метою – для задоволення особистих, сімейних, домашніх та інших потреб фізичної особи, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності. До відносин споживчого кредитування застосовуються встановлені цивільним законодавством способи правового захисту, а також спеціальні засоби, урегульовані Законом України «Про захист прав споживачів».

Отже, можна зробити висновок, що відносинам споживчого кредитування притаманні такі характерні ознаки, як особистість позичальника, характер використання, і спеціальні засоби правового захисту.

На законодавчому рівні розмежування правових категорій «споживчий кредит» і «споживче кредитування» проводиться в тексті Законопроекту України «Про споживче кредитування», де споживчий кредит визначається як кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних із його професійною діяльністю, у тому числі з виконанням обов'язків працівника в трудових відносинах, і/або здійсненням підприємницької діяльності. Натомість споживче кредитуванням визнається фінансова послуга щодо надання кредитором споживчого кредиту на підставі договору про споживчий кредит. Убачається, що вказане легальне трактування також містить у собі певні недоліки, оскільки не відображає всього змістового навантаження сутності поняття «кредитування». Останнє в сучасній науковій правовій літературі розуміється як постійно здійснювана фінансовою (кредитною) організацією діяльність щодо надання (розміщення) на договірній підставі коштів фізичним і юридичним особам. Отже, убачається не правильним розглядати поняття споживчого кредитування як надання фінансових послуг із видання коштів (кредиту).

Для правового оцінювання сутності споживчого кредитування варто розкрити його визначення як одного з основних напрямів банківської діяльності.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківською вважається діяльність щодо залучення у вклади коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені на власних умовах і на власний ризик, відкриття й ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб. Звідси кредитування – це банківська діяльність, що складається із сукупності банківських операцій та інших дій, спрямована на надання кредитором позичальникові кредиту, виконання кредитором зобов'язань і створення умов, що забезпечують позичальнику можливість виконання зобов'язань, які випливають із договору.

Висновки. У зв'язку з вищевикладеним можна сформулювати авторське визначення поняття «споживчий кредит» і «споживче кредитування». Так, споживчий кредит – це кошти в іноземній чи національній валюті, що надаються банком або іншою фінансовою установою, які отримали в установленому законодавством порядку ліцензію на проведення кредитних операцій, фізичній особі на придбання товарів, оплату результатів робіт, послуг, з метою задоволення її особистих, сімейних, побутових та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням нею підприємницької діяльності, на умовах забезпечення, повернення, строковості, платності й цільової спрямованості.

Споживче кредитування – це регламентована законодавством діяльність банку або іншої фінансової установи, що

полягає в сукупності операцій та інших дій, спрямована на надання споживчого кредиту позичальникові, укладання договору, виконання взятих на себе зобов'язань, а також інших дій, установлених договором і (або) законом.

Література:

1. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : у 4 т. / М. Фасмер. – 2-е изд., стереотип. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 2. – 1987. – 671 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О.С.Мельничука, В.Т.Коломійця, Т.Б.Лукинової. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 3. – 1989. – 553 с.
3. Словник староукраїнської мови XIV–XV століть : у 2 т. / [Д.Г.Гринчишин, У.Я.Єдлінська, В.Л.Карпова] ; за ред. Л.Л.Гумецької, І.М.Керницького. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 1. – 1977. – 632 с.
4. Козловець І. Позика – Борг – Кредит / І. Козловець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/mix/52-12-59-38.pdf>.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 4-е изд., испр. и перераб. – М. : ИТИ Технологии, 2005. – 944 с.
6. Тосунян Г.А. Банковское право России: понятийный аппарат и словарь нормативных терминов : [учебное пособие] / Г.А. Тосунян, А.Ю. Викулин, А.М. Єкмалян ; под ред. А.М. Єкмаляна. – М. : Юрист, 2000. – 300 с.
7. Пендюхов Д.Ю. Определение кредита в теории предпринимательского права и российском законодательстве / Д.Ю. Пендюхов // Вестник СамГУ. – 2006. – № 5/2 (45). – С. 177–181. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.docme.ru/doc/619707>.
8. Трофимов К.Т. Банковский кредит и залог денег. «Черные дыры» в российском законодательстве / К.Т. Трофимов // Юридический журнал. – 2004. – № 4. – С. 286–291.
9. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика / Л.Г. Ефимова. – М. : НИМП, 2001. – 654 с.
10. Брагинский М.И. Договорное право. Книга пятая : у 2 т : Договоры о займе, банковском кредите и факторинге. Договоры, направленные на создание коллективных образований / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – Т. 1. – 2006. – 736 с.
11. Панова Г. Банковское обслуживание частных лиц / Г. Панова. – М. : АО ДИС, 1994. – 352 с.
12. Сусіденко В.Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційного банку / В.Т. Сусіденко. – К., 1998. – 345 с.
13. Банківські операції: [підручник] / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.] ; за ред. Д.М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
14. Добрик Л. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність / Л. Добрик, Т. Лосева, І Онуфрійчук // Економічний аналіз. – 2011. – № 8. – Ч. 1. – С. 369–372.
15. Глібо С.В. Деякі питання регламентування надання банками споживчих кредитів / С.В. Глібо // Державне будівництво і місцеве самоврядування. – 2008. – № 15. – С. 78–87.
16. Киричук А.А. Потребительский кредит: защита прав заемщика / А.А. Киричук // Законодательство. – 2007. – № 12. – С. 40–43.
17. Даниленко С. Потребительский кредит: порядок предоставления и последствия невозврата / С. Даниленко // Хозяйство и право. – 2009. – № 4. – С. 123–127.
18. Сарнаков И.В. Потребительское кредитование в России: теория, практика, законодательство : [учебное пособие] / И.В. Сарнаков. – М. : Юриспруденция, 2010. – 114 с.
19. Гроші та кредит : [підручник] / за ред. проф. М.І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2002. – 578 с.
20. Ларина Т.М. Потребительский кредит: понятие и способы кредитования / Т.М. Ларина // Юридический аналитический журнал. – 2004. – № 2–3 (10–11). – С. 138–146.
21. Чухно А. Переростання товарно-грошового господарства у товарно-кредитне / А. Чухно // Економіка України. – 1998. – № 2. – С. 4–13.

Погребняк В. Я. Определение понятия потребительского кредита

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятий «кредит» и «потребительское кредитование». Устанавливается, что кредит по своей сути является экономико-правовой категорией. Ее можно определить как экономическое положение субъектов, связанное с переходом ресурсов от одного лица к другому на условиях возвратности, срочности и платности. В правовом контексте кредит – это денежная сумма, которая передается одним лицом другому в пределах банковского кредитного договора. Определяются признаки отношений потребительского кредитования. Сформулировано авторское определение понятия «потребительский кредит».

Ключевые слова: заем, кредит, потребительский кредит, отношения потребительского кредитования.

Pogrebnyak V. Determination of notion of consumer credit

Summary. Article is devoted to concepts of “credit” and “consumer credit”. It is understood that the loan is essentially economic-legal category. It can be defined as the economic situation of subjects related to the transfer of resources from one person to another in terms of repayment, maturity and payment. In the legal context of credit – is the amount of money transferred from one person to another within the bank credit agreement. Identify signs of consumer credit relationship. Author’s definition of “consumer credit”.

Key words: loan, credit, consumer credit, consumer credit relationship.